

ՏԻՐԱՆ ԼՈՔՄԱԳՅՈՁՅԱՆ

ՆՈՐ ԳԻՐՔ՝ ՆՎԻՐՎԱԾ ԿՈՄԻՏԱՍԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՎԱՍՏԱԿԻՆ

Կարելի է ասել, որ Կոմիտասագիտության հիմքը դրվել է դեռևս Վարդապետի կենդանության օրոք, երբ Փարիզում «Կոմիտասեան խնամատար հանձնաժողովի» ջանքերով և Վարդան Սարգսյանի աշխատասիրությամբ ի հայտ բերվեց Կոմիտասի ձեռագրերի փրկված մասը, և սկսվեց տպագրությունը նրա անտիպ գործերի, որի մեջ մտնում է նաև Ս. Պատարագի մշակումը:

Վարդապետի ձեռագրերը, անձնական գրադարանը և անհատական իրերը Հայաստան փոխադրելուց հետո սկսվեց երաժշտագետների կողմից ուսումնասիրությունների և հրատարակությունների մի նոր շրջան: Քանի որ Կոմիտասը հոգևորական էր, ուստի խորհրդային իշխանությունները այնքան էլ հաշտ աչքով չէին նայում եկեղեցականի փառաբանմանը, և կարելի է համարել, որ Մելիքյանի, Թերլեմեզյանի և ուրիշների աշխատանքները դժվարին պայմաններում կատարված քայլեր էին: 1960-ական թվականներին, երբ Խորհրդային Միությունում քաղաքական պայմանները առավել նպաստավոր դարձան, և մոտեցավ Վարդապետի ծննդյան 100-ամյակը, հրատարակումների հարցում կատարվեց հեղափոխություն: Գրվեցին բազմաթիվ և բազմապիսի հոդվածներ, ուսումնասիրություններ, մեկնաբանություններ՝ Կոմիտասի նախորդների, հետնորդների, նրա թատերական աշխարհի ու ռճի մասին: Համեմատություններ էին արվում Կոմիտասի և աշուղական երգարվեստի միջև: Այս ամենը կատարվում էր արդեն «դասական» դարձած տեղեկությունների մի «փնջի» հիման վրա, որին, ցավոք, ոչինչ չէր ավելանում և ոչ էլ՝ պակասում: Այստեղ չենք ուզում խոսել այդ՝ արդեն «դասականացված» տեղեկությունների հավաստիության մասին: Ուզում ենք միայն շեշտել, որ այսօր Գրականության և արվեստի թանգարանում գտնվող Կոմիտասյան ֆոնդում «ննջում է» մի անձանոթ Կոմիտաս, որը պետք է նորովի ասպարեզ գա, և հետո արդեն կարելի է սկսել իսկական ուսումնասիրությունները Կոմիտասի մասին այնպես, ինչպես որ հարկն է, ինչպես որ դա կատարվում է արտասահմանում Բախի, Մոցարտի և Վագների մասին:

«Սարգիս Խաչենց» հրատարակչությունը, համագործակցելով Գրականության և արվեստի թանգարանի հետ, լրացրել է մի կարևոր բաց՝ հրատարակելով Վարդապետի հոդվածների և ուսումնասիրությունների առաջին հատորը¹:

Առաջին հատորում Կոմիտասի «Շնորհալին, նորա դարը և նորա ժամանակ յուզուած կրօնական խնդիրները» շարադրությունն է տեղ գտել, որը նա գրել է 1893 թվականին Գևորգյան Ճեմարանն ավարտելիս: Գրքում զետեղված են նաև բազմաթիվ ուսումնասիրություններ և հոդվածներ, որոնք մասամբ անտիպ էին: Կան նաև Կոմիտասի օտար լեզվով գրված հոդվածները, ներկայացված թե՛ բնագրով և թե՛ թարգմանաբար: Չմոռանանք նաև նրա նամակ-հոդվածը², որտեղ Կոմիտասը անդրադառնում է Դ. Խաչկունցի կատարած բանագողությանը: Գիրքն ունի «հավելված», որտեղ տեղ է տրված նաև Կոմիտասի թարգմանությանը՝ Ֆրից Արլբերգի «Ձայնամարզություն» գրքից:

¹ Կոմիտաս Վարդապետ. Ուսումնասիրություններ եւ յօդուածներ:

² Այս նամակ-հոդվածը արտատպված է նաև «Արևելեան մամուլ»-ի 1901 թվականի համարներում:

Այս հավաքածուում տեղ գտած նյութերը միշտ չէ, որ ավարտուն են:

Հրատարակիչների կողմից ճիշտ մոտեցում է որդեգրվել՝ հրատարակել Կոմիտասի բոլոր նյութերը անխտիր: Նրա մտքի բոլոր առկայծումները պետք է հրատարակվեն: Միայն այս կետից՝ ոչ հասու նյութերը պատրաստի ձևով մատուցվելուց հետո է, որ պետք է սկսվեն ուսումնասիրությունները: Գրքում զետեղված նյութերի համեմատությունը բնագրերի հետ ցույց է տալիս այն բժախնդիր և շնորհակալ աշխատանքը, որը կատարել են ժողովածուն կազմողները՝ Գուրգեն Գասպարյանը և Մարինե Մուշեղյանը: Նյութերը տպագրված են բնագրին հարազատ, մի բան, որը շատ հազվադեպ էր պատահում: Չգիտես ինչու, ամեն մի հրատարակող տարվում էր իր անհատական և անհարկի խմբագրությունները մտցնելու և Կոմիտասը «սրբագրելու» տենչով: Խորհրդային ժամանակներից մնացած այս ախտը շարունակվում է մինչ օրս, և ոչ միայն Կոմիտասի նկատմամբ:

Կոմիտասագիտությանը ներկայացված է հույժ գովելի մի ձեռնարկ, որը հանձնարարելի և օգտակար է ոչ միայն երաժիշտներին: Մյուս կողմից պետք է նշենք, որ գրքում տեղ գտած նյութերից ոչ բոլորն են հասու և մատչելի սովորական ընթերցողին, անգամ հասարակ երաժշտի համար: Բազմաթիվ էջեր կան, որոնք լի են Համբարձումյան ձայնանիշերով: Բհարկե, բոլորն էլ փոխադրված են եվրոպական նոտագրության, բայց դրանք մյուս ծանոթագրությունների հետ միասին ավելացված են գրքի վերջում, որը զգալի դժվարություն է հարուցում օգտվողին: Ցանկալի կլիներ, որ բոլոր ծանոթագրությունները իրականանային տեքստի հետ միասնաբար:

Համբարձումյան ձայնանիշերի վերածումը եվրոպականի կատարվել է Փուշ-ժո հարաբերությունով, որն առաջին անգամ կիրառվել է Ս. Մելիքյանի կողմից: Չնայած կազմողները նշում են, որ Մելիքյանը չի հիմնավորել, թե ինչու է ինքը այդպես վարվել, նույն կերպ վարվել են նաև իրենք այս գրքում, քանի որ այդ մոտեցումը արդեն «արմատացած է հայ երաժշտագիտության մեջ»: Հայտնի է, որ Պապա Համբարձում Լիմոնձյանից սկսած մինչև 30-ական թվականները կիրառվել է Փուշ-ժո հարաբերությունը:

Այսպես է վարվել նաև Կոմիտասը:

30-ական թվականներից Հայաստանում սկսել է կիրառվել Մելիքյանի հնարած այդ «չհիմնավորված» Փուշ-ժո հարաբերությունը: Թյուրիմացությունը, որից գիրքը կազմողները ցանկանում են խուսափել, իրականում պայմանավորված է այս մոտեցումով: Չէ՞ որ Կոմիտասն ինքը օգտագործում էր Փուշ-ժո հարաբերությունը և իր արձանագրությունները կատարել էր այդ մոտեցմամբ: Մինչև 30-ական թվականները կատարված բոլոր վերծանումները կատարվել են այդ նույն սկզբունքով, որով մինչ օրս առաջնորդվում են արտասահմանում: Այս ամենի առկայության դեպքում արդյոք ավելի ճիշտ չէ՞ր լինի օգտագործել հաստատված ավանդականը «չհիմնավորված արմատացածի» փոխարեն:

Ամփոփելով՝ կարելի է ասել, որ հույժ կարևոր է տեսնել սեղանի վրա մի գիրք, որը ներկայացված է բարձր մակարդակով և գովելի խղճմտությամբ: